

AUTOETNOGRAFIA W PRAKTYCE PEDAGOGICZNEJ

Wybrane przykłady
konstruowania tożsamości

Redakcja naukowa:
Magdalena Ciechowska
Maria Szymańska

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu Ignatianum w Krakowie

KRAKÓW 2024

Spis treści

Wprowadzenie	9
(Magdalena Ciechowska, Maria Szymańska)	
Autoetnografia analityczna w pracach dyplomowych i nie tylko	13
(Magdalena Ciechowska)	
1. Autoetnografia ewokatywna <i>versus</i> analityczna – czy potrzebne rozróżnienie?	14
2. Wymogi stawiane pracom realizującym autoetnografię analityczną	18
3. Autoetnografia w różnych dziedzinach nauk	27
4. Autoetnografia w pedagogice jako praktyka edukacyjna	30
5. Forma i proces tworzenia prac autoetnograficznych prezentowanych w publikacji	33

Część 1

Kształtowanie się tożsamości w rodzinie wielodzietnej w perspektywie autoetnograficznej

1. Rodzina wspólnotą osób uczestniczących w kształtowaniu się dojrzałych relacji interpersonalnych i konstruowaniu tożsamości osobowo-społecznej. Wprowadzenie do problematyki	41
(Maria Szymańska)	
2. Teoretyczne aspekty kształtowania się tożsamości własnej w rodzinie wielodzietnej w perspektywie autoetnograficznej	57
(Mirosława Kłaput, Maria Szymańska)	
2.1. Wybrane pojęcia tożsamości i rodziny w zarysie	58
2.2. Pojęcie tożsamości w ujęciu wybranych autorów	58
2.3. Rodzina środowiskiem kształtowania się tożsamości jej członków	69

3. Metodologiczne podstawy prowadzonych badań nad kształtowaniem się tożsamości w rodzinie wielodzietnej	81
(Mirosława Kłaput, Maria Szymańska)	
4. Kształtowanie własnej tożsamości w rodzinie wielodzietnej w świetle przeprowadzonych badań	100
(Mirosława Kłaput)	
4.1. Warunki egzystencjalne w kształtowaniu się własnej tożsamości w rodzinie wielodzietnej	100
4.2. Wartości w kształtowaniu się tożsamości własnej badacza w rodzinie wielodzietnej	107
4.3. Poczucie wspólnotowości w kształtowaniu tożsamości własnej w rodzinie wielodzietnej z perspektywy badacza – członka tejże rodziny	124
Zakończenie	131

Część II

Kształtowanie się obrazu własnej osoby oraz wypełniania ról społecznych i zawodowych

1. Wprowadzenie w wybrane aspekty pojęcia tożsamości społecznej, studenta, nauczyciela i nauczyciela akademickiego. Perspektywa autoetnograficzna	137
(Magdalena Ciechowska)	
1.1. Pomędzy tożsamością indywidualną a społeczną	138
1.2. Tożsamość studenta	139
1.3. Tożsamość nauczyciela i nauczyciela akademickiego	142
1.4. Tożsamość nauczyciela akademickiego	145
1.5. Wprowadzenie do prac autoetnograficznych badających aspekty tożsamości nauczyciela, nauczyciela akademickiego i studenta	149

2. Naprawdę jaka jestem? Obraz siebie jako nauczyciela – perspektywa autoetnograficzna	152
(Maria Bodurka-Krzyżak)	
2.1. Nauczyciel i jego obraz w perspektywie autoetnograficznej.	
Podstawy teoretyczne	153
2.1.1. Osoba nauczyciela	153
2.1.2. Znaczenie poznania siebie w budowaniu własnego obrazu	156
2.1.3. Nauczyciel jako autorytet moralny	164
2.2. Metodologiczne podstawy badań nad rekonstrukcją obrazu samej siebie jako nauczyciela	167
2.3. Obraz siebie jako nauczyciela w świetle badań autoetnograficznych	170
2.3.1. Obraz autorki jako osoby	171
2.3.2. Sposób przekazywania wiedzy i relacje z uczniami	177
2.3.3. Oddziaływanie na uczniów jako wychowawca	184
2.3.4. Powody, dla których jestem takim nauczycielem	186
2.3.5. Elementy wymagające poprawy w funkcjonowaniu jako nauczyciela	187
2.4. Podsumowanie	191
3. Łączenie ról studenta i nauczyciela akademickiego – perspektywa autoetnograficzna	197
(Agata Kawula)	
3.1. Teoretyczne podstawy łączenia ról studenta i nauczyciela akademickiego w perspektywie autoetnograficznej	197
3.1.1. Rys historyczny pojęcia „nauczyciel”	198
3.1.2. Wzorzec osobowy nauczyciela akademickiego	206
3.1.3. Relacje: nauczyciel akademicki – student	207
3.1.4. Studenci i proces studiowania	211
3.1.5. Charakterystyka współczesnego studenta	217
3.2. Metodologiczne podstawy badań autoetnograficznych dotyczących wypełniania roli studenta i nauczyciela akademickiego	221
3.2.1. Paradygmat, założenia i kategorie badawcze oraz sposób analizy danych	224

3.3. Łączenie roli studentki i nauczyciela akademickiego w świetle badań autoetnograficznych	226
3.3.1. Kilka słów o autorce	226
3.3.2. Motywacja podjęcia kolejnego kierunku studiów	229
3.3.3. Obraz autorki w roli studentki	232
3.3.4. Obraz autorki w roli nauczyciela akademickiego	238
3.3.5. Łączenie ról i ich wpływ na siebie	250
3.3.6. Zamiast wniosków – czynniki mogące wpłynąć na optymalizację pełnienia ról	260
Zakończenie.....	265
Aneks	269
Bibliografia	275
Spis rycin i fotografii	295

Wprowadzenie

(Magdalena Ciechowska, Maria Szymańska)

Badania naukowe mają w nauce kluczowe znaczenie. Autoetnografia jest metodą stosunkowo nową – tak wobec metod ilościowych, jak i innych z szerokiego wachlarza metod jakościowych jej historia, obejmująca niewiele ponad pół wieku¹, stanowi dosyć krótką tradycję. Ten sposób prowadzenia badań ma zarówno wielu zwolenników, jak i przeciwników. Widoczna jest mnogość sposobów zastosowania tej metody, czemu sprzyja rosnące nią zainteresowanie w wielu dziedzinach nauk społecznych i humanistycznych².

Poznanie samego siebie w procesie wzrastania i wychowania jest ważnym, lecz niełatwym zadaniem. Jego rolę podkreślał już Jan Amos Komeński, co stanowiło nową orientację refleksji pedagogicznej. Jej źródłem była filozofia życia³, która „pyta o znaczenie i definicję życia, odwracając się od czysto teoretycznej wiedzy, w stronę niefałszowanego żywego doświadczenia”⁴. Przedmiotem poznania w autoetnografii jest także właśnie doświadczenie oraz to, co mu towarzyszy – emocje, uczucia, zachowania.

¹ M. Patton, *Qualitative research and evaluation methods*, wyd. 3, Sage, Thousand Oaks 2002, s. 132–133.

² A. Kacperczyk, *Autoetnografia – technika, metoda, nowy paradygmat? O metodologicznym statusie autoetnografii*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2014, t. 10(30), s. 32.

³ B. Sitarska, *Droga człowieka do poznawania siebie w ujęciu Jana Amosa Komeńskiego*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne” 2015, t. 11, s. 145.

⁴ A. Horodecka, *Wpływ filozofii życia na ekonomikę*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2011, t. 19(2), s. 41. Autorka powołuje się przy tej definicji na: J. Gaiger, *Die kleine Routledge. Enzyklopädie der Philosophie*, Xenomoi, Berlin 2010.

W niniejszej publikacji przedstawiamy badania dotyczące tożsamości i roli, bowiem, „Rozważając tożsamość ego, nie można [...] zasklepić się w sobie, nie można okrętowi egzystencjalnej refleksji zlecić kursu tylko do wewnątrz. Wiatr życiowej eksperencji wieje zwłaszcza w przeciwną stronę. Nawet mnisi, siedząc milczkiem w wirydarzu, spoglądają w niebo gwiaździste”⁵. Dlatego też kluczem do poznania własnych doświadczeń jest poznanie oddziaływania na nas otaczającej kultury oraz siebie samych dzięki osobom, wśród których żyjemy.

Tożsamość nauczyciela kształtuje się między innymi poprzez wyciąganie wniosków ze zdarzeń krytycznych. Joanna M. Łukasik wskazuje, iż jedną z przyczyn przedmiotowego funkcjonowania nauczyciela w roli zawodowej jest brak zajęć z zakresu autodiagnozy i projektowania rozwoju oraz brak umiejętności przyjmowania informacji o sobie⁶. Proponuje ona włączenie do edukacji nauczycieli analizy zdarzeń krytycznych według koncepcji Davida Trippa. Analiza ta ma charakter procesu i składają się na nią: utrwalenie zdarzenia (w formie pisemnej na etapie kształcenia – później omówienie); przekształcenie oraz weryfikacja⁷. Autoetnografia analityczna zakłada wiele podobieństw. Przede wszystkim – dokładny namysł nad własnym działaniem oraz zrozumienie postępowania dzięki jego analizie oraz odniesieniu do teorii naukowych. W niniejszej publikacji zaproponowano przykłady takich rozwiązań.

Z uwagi na stosunkowo młodą historię autoetnografii jako metody naraża wokół niej sporo uwag natury metodologicznej i technicznej (jeśli chodzi o prezentację wyników), dlatego też pragniemy zaznaczyć, iż prezentowane prace są jednymi z wielu możliwości wykorzystania tej metody w pedagogice. W tym miejscu pragniemy podkreślić apel Dariusza Kubinowskiego „do badaczy i przede wszystkim metodologów o odstąpienie od ortodoksyjnej obrony i powielania scjentystycznej wykładni naukowości – rodem z okresu pozytywizmu, nieprzystającej do wyzwań współczesności. Apeluję o udzielenie wsparcia tym badaczom, którzy poszukują innowacyjnych rozwiązań

⁵ A. Katzenmark, *Szkice o cichym sterniku pod żaglami siebie samego*, „Świat Tekstów. Rocznik Słupski” 2016, t. 14, s. 237–238.

⁶ J.M. Łukasik, *Edukacja nauczyciela refleksyjnego przez zdarzenia krytyczne*, w: S. Kowal, M. Mądry-Kupiec (red.), *Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela. W stronę edukacji spersonalizowanej*, Wydawnictwo Internetowe e-bookowo, Będzin 2015, s. 47.

⁷ D. Tripp, *Zdarzenia krytyczne w nauczaniu. Kształtowanie profesjonalnego osądu*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996, s. 121–132; por. J.M. Łukasik, *Edukacja nauczyciela refleksyjnego przez zdarzenia krytyczne*, dz. cyt., s. 52.

metodycznych, starając się w ten sposób rozwiązywać nowe problemy badawcze, bowiem ich projekty wnoszą istotne korzyści poznawcze”⁸.

Na publikację składają się trzy prace dyplomowe napisane przez studentki kierunku pedagogika. Pierwsza z nich porusza problematykę kształtowania się tożsamości własnej członka rodziny wielodzietnej. Odkrywanie tejże tożsamości jest procesem dociekania prawdy o sobie, innych, świecie realnym i transcendentnym, otwartości na przyjęcie tej prawdy, która może zmienić perspektywę postrzeganych relacji w wymiarze horyzontalnym i wertykalnym. To dociekanie towarzyszy Autorce pracy, która pragnie zrozumieć różnorodność postaw swojego rodzeństwa, rodziców w budowaniu nie tylko własnej tożsamości, ale i jedności w tożsamości swojej rodziny, powiązanej poczuciem bliskości więzi. Dlatego też, z zachowaniem zasad podmiotowego uczestnictwa w rodzinie, stosuje takie techniki narracyjne, które mają wymiar twórczy. Za podstawę dla rozważań nad własną tożsamością przyjmuje jeden z esejów Juana Ramona Jiménez, *Srebrzynek i ja: elegia andaluzyjska*⁹, na kanwie którego uczestnicy badań związani z badaczem obrazują wybrane aspekty życia rodzinnego, posługując się zróżnicowanymi formami przekazu językowego, takimi jak dygresja, porównanie itd. Badacz czynnie uczestniczy w procesie ekspresji narracyjnej, z poszanowaniem autonomii innych. Dalszym krokiem jest stworzenie opowieści metaforycznej o sobie, która może wnieść wiele w udzielenie sobie odpowiedzi na postawione problemy badawcze dotyczące postrzegania siebie jako tego „Innego” w sobie, a zatem także i własnej tożsamości, którą można by określić jako narracyjną. Przy okazji badacz może pomóc innym członkom rodziny refleksyjnie zgłębić aspekty dotyczące kształtowania ich tożsamości oraz tożsamości rodziny rozumiejącej to, co się dzieło w niej i z nią, w odniesieniu do jej przyszłości. Stąd też autoetnografia analityczna przyjmuje tu jeszcze dodatkowy wymiar wspólnotowy. Biorąc zaś pod uwagę zainspirowanie badacza twórczymi formami ekspresji narracyjnej przekładające się na budowanie postawy twórczej członków swej rodziny, ta postać autoetnografii uzasadnia jej określenie jako twórcza autoetnografia

⁸ D. Kubinowski, *Trajektorie legitymizacji naukowej innowacyjnych metod pedagogicznych badań jakościowych: badanie w działaniu, badanie w działaniu, autoetnografia*, w: J. Madałińska-Michalak, A. Wiłkomirska (red.), *Pedagogika i edukacja wobec kryzysu zaufania, wspólnotowości i autonomii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 455.

⁹ J.R. Jiménez, *Srebrzynek i ja: elegia andaluzyjska*, tłum. J. Strasburger, Wydawnictwo Pax, Warszawa 1962.

analityczno-wspólnotowa. Dwie pozostałe prace poruszają tematykę pedeutologiczną i przedstawiają zagadnienie tożsamości nauczyciela oraz studenta pedagogiki oraz nauczyciela akademickiego.

Celem publikacji jest ukazanie możliwości zastosowania autoetnografii nie tylko jako metody badawczej w pracach dyplomowych, ale przede wszystkim użycia jej jako narzędzia do pogłębionej refleksji w budowaniu tożsamości refleksyjnego praktyka¹⁰ oraz narzędzia do pogłębionego uczenia się¹¹, a idąc dalej – jako metody formacyjnego kształcenia¹². Publikacja wydobywa interdyscyplinarną wartość autoetnografii, wiążącej w sobie aspekty filozoficzne, psychologiczne, socjologiczne, humanistyczne, pedagogiczne itd. integralnie ze sobą powiązane, co domaga się holistycznego spojrzenia na podejmowaną problematykę badawczą, w centrum której znajduje się zawsze podmiot badań, jakim jest Człowiek.

Pracę kończą wnioski oraz postulaty zastosowania autoetnografii jako metody badań oraz kształcenia twórczych, refleksyjnych praktyków. Publikacja skierowana jest do wszystkich nauczycieli, studentów oraz praktyków, którzy chcieliby zapoznać się z możliwościami badawczymi i poznawczymi, jakie daje autoetnografia. W tym kontekście Autorzy pragną podzielić się zwłaszcza swoimi metodologicznymi i empirycznymi przemyśleniami nad poruszaną tematyką dotyczącą wybranych aspektów tożsamości, wyłaniającymi się z analizy i interpretacji za pomocą autoetnografii analitycznej zgromadzonego materiału. Mają też nadzieję, iż podjęta próba odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące kształtowania się tożsamości własnej w rodzinie wielodzietnej i tożsamości nauczyciela wyłoni najważniejsze aspekty istotne dla praktyki edukacyjnej w szerokim zakresie, że staną się one przedmiotem dalszych badań powiązanych ze stworzeniem takiego modelu edukacyjnego, którego realizacja w cyklu koła hermeneutycznego, domagająca się czasu, przyniesie owocne rozwiązania dla przyszłych pokoleń.

¹⁰ M. Ciechowska, J. Kusztal, M. Szymańska, *Autoethnography in intrapersonal and intra-active training of pedagogues: selected aspects and application possibilities*, „Przegląd Badań Edukacyjnych – Educational Studies Review” 2019, t. 1(28), s. 177–192; doi.org/10.12775/PBE.2019.010

¹¹ M.I. Segú Odriozola, *Autoethnography as a Tool for the Achievement of Deep Learning of University Students in Service-Learning Experiences*, „Social Sciences” 2023, t. 12(7), s. 395; doi.org/10.3390/socsci12070395

¹² M. Szymańska, *Transformative creativity in teacher formation. A pedagogical approach*, Wydawnictwo Akademii Ignatianum w Krakowie, WAM, Kraków 2017.